

ЗАСТАРЯВАНЕТО НА НАСЕЛЕНИЕТО – ФАКТОР ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ПОТРЕБНОСТТА ОТ УСЛУГИ ЗА ДЪЛГОСРОЧНА ГРИЖА В БЪЛГАРИЯ

Ралица Пандурска*

Увод

Процесът на застаряване на населението протича в почти всички европейски държави, но България е засегната в особено висока степен, поради по-ускорените темпове и размерите му в страната. Той има значими и многоаспектни последиствия, като едно от най-открояващите се е повишаването на зависимостта на възрастните хора и необходимостта от дългосрочни грижи за тях.

През последните години в България проблемът с повишаването на необходимостта от дългосрочна грижа става все по-актуален и се правят опити за неговото практическо разрешаване в средносрочен и дългосрочен план. От научна гледна точка значимостта на проблема е слабо позната и е необходимо да се постави допълнителен фокус върху него, за да се проучи взаимовръзката между демографското стареене и необходимостта от грижи за дълъг период от време.

Настоящият труд прави опит да се внесе яснота за дефинирането на понятието „дългосрочна грижа“, да се представят последиствията, които имат застаряването на населението и повишаването на заболяемостта върху социалните системи, като и да се предприемат необходимите мерки за осигуряването на дългосрочна грижа в страната.

Ограничения на изследването:

1. Статията обхваща проблемите, свързани с дългосрочната грижа за възрастните хора, разграничавайки се от лицата с трайни увреждания, тъй като те представляват нехомогенна съвкупност и към тях би следвало да се прилагат различни подходи за интеграция и постигане на независим живот.
2. Разглежда се влиянието на застаряването на населението единствено върху разходопокривната система, без да се взема отношение по проблемите на допълнителното социално осигуряване в контекста на дългосрочната грижа.

* Ралица Пандурска, доктор по икономика, главен асистент, катедра „Човешки ресурси и социална защита“, УНСС, email: ralitzapandurska@gmail.com

В резултат на направеното изследване се очаква да се внесе яснота за същността и факторите за застаряване на населението като основна детерминанта за повишаване необходимостта от дългосрочна грижа за възрастното население. Отправените препоръки за преодоляване зависимостта на възрастните хора от своето семейство и специализираните институции биха могли да се използват при разработването на политики за насърчаване на дългосрочната грижа в страната.

Основно изложение

В световен мащаб застаряването на населението поражда нарастваща нужда от дългосрочна грижа за лицата в надтрудоспособна възраст, които не са в състояние да се справят с ежедневните дейности и са зависими от други лица. Това представлява значимо предизвикателство както за трудовите пазари, така и за социалните системи на засегнатите страни, които трябва да се справят своевременно с него.

Основната цел на настоящото изследване е на базата на анализа на процесите на застаряване на населението в България да се обоснове нарастващата необходимост от дългосрочна грижа за възрастните хора, които с напредването на възрастта не са способни самостоятелно да се грижат за себе си, а са зависими от своите роднини или от други лица.

Тази публикация е предназначена за специалисти, работещи в сферата на дългосрочната грижа, експерти, занимаващи се с проблемите на застаряването на населението и последствията от това, изследователи, които проучват демографските трансформации, както и всички, които имат професионални и научни интереси в тази област.

Задачи на изследването:

1. Да се анализират основните демографски фактори, които обуславят застаряването на населението в европейските страни и в частност в България;
2. Да се докаже взаимната връзка и обусловеност между застаряването на населението и нарастващата необходимост от дългосрочна грижа;
3. Да се представят главните акценти в Националната стратегия за дългосрочна грижа по отношение на възрастните хора.
4. На базата на направения анализ на демографските промени и повишаването на зависимостта на възрастните хора, да се отправят препоръки за подходящи мерки за осигуряването на дългосрочна грижа в България.

Изследователска теза: Интензивните процеси на застаряване на населението, които протичат в България, водят до повишаване дела на лицата в надтрудоспособна възраст и до нарастване на тяхната зависимост от соци-

алните системи. Това е предпоставка за повишаване на необходимостта от полагане на ефективна дългосрочна грижа за възрастните лица, за да се гарантира техния независим и достоен начин на живот.

В изследването са приложени традиционните изследователски методи: аналитичен, сравнителен, индуктивен и дедуктивен.

Основните резултати, които се постигат в хода на проучването на демографските процеси и анализа на факторите, обуславящи застаряването на населението в България, се свеждат до доказване на нарастващата необходимост от дългосрочна грижа за възрастните хора в дългосрочен план. Отправени са препоръки за някои основни мерки за ограничаване на зависимостта на възрастните хора от техните близки или специализираните институции.

Демографските трансформации, водещи до застаряване на населението в България и повишаване на необходимостта от дългосрочна грижа

В международната практика не съществува еднозначна дефиниция на термина “дългосрочни грижи”. В общия случай се счита, че те “отразяват различията в дължината на престоя, обхванатите ползватели на услугите и често размитата граница между предлаганите медицински (здравни) и не-медицински (социални) услуги” (Дългосрочни грижи в Европейския съюз, 2008, с. 3).

Министерството на труда и социалната политика на България определя дългосрочната грижа като комплекс от услуги и подкрепа за хора, които в резултат на умствено и/или физическо заболяване и/или увреждане се нуждаят от помощ за извършване на ежедневните си дейности и/или имат нужда от някои постоянни медицински грижи за продължителен период от време (План за действие за периода 2018-2021 г. за изпълнение на Националната стратегия за дългосрочна грижа, с. 2). Дейностите от ежедневието, с които те не могат да се справят сами, са самообслужване (къпане, обличане, ядене, лягане и ставане от легло или стол, раздвижване, ползване на тоалетна, и контролиране на функциите на пикочната и храносмилателната система) или дейности, свързани със самостоятелния им начин на живот (готвене, управление на парите, пазаруване на хранителни стоки и лични вещи, извършване на лека и тежка домакинска работа и употреба на телефон и др.). (Съвместен доклад на ЕК-КСЗ на тема „Необходимост от адекватна социална закрила и дългосрочна грижа в общества със застаряващо население 2014, с. 2)

Демографските промени, протичащи сред населението, са особено важни от гледна точка на осигурителните модели, тъй като лицата представляват едновременно основни контрибутори и бенефициенти на осигурителните плащания при настъпване на съответния социален риск (Дулевски, 2008, с. 18). Демографските трансформации в много голяма степен обуславят пла-

нирането, провеждането, анализирането, реформирането и оптимизирането на адекватна политика по отношение на социалното осигуряване, от която зависи изграждането на устойчив и адекватен осигурителен модел. Провежданата социална политика трябва да изпреварва демографските промени и да удовлетворява очакванията на осигурените лица, като се основава на надеждни прогнози за числеността и структурата на населението.

Демографските изменения на населението оказват въздействие върху финансовата стабилност, приходите и разходите на осигурителните схеми. Солидарните системи трябва да могат да покрият разходите към настоящите бенефициенти, но същевременно това не бива да бъде за сметка на противопоставяне интересите на различните поколения и прекомерното натоварване на трудоспособните лица, финансиращи тези системи.

Четири основни демографски процеса, влияещи върху числеността и структурата на населението, са раждаемост, смъртност, емиграция и имиграция. Тяхното проследяване и анализиране е особено важно при проектирането и реформирането на разходопокривните и капиталовопокривните осигурителни системи.

Числеността на населението (брой на индивидите като цяло и на отделните групи и подгрупи в него) никога не може да бъде статично, а непрекъснато се променя, поради съпътстващите го демографски процеси. По данни на Националния статистически институт към 31.12.2017 г. броят на населението в България е 7 050 034 души или с 51 825 души (0,7%) по-малко в сравнение с 2016 г. Най-високата численост на населението е била отчетена през 1988 г. – 8 981 500 души, като от тогава до сега тя бележи траен спад в следствие на високата емиграцията, предимно към страните от Западна Европа и САЩ и на икономическата криза, в която изпада страната през преходния период. Жените преобладават като дял спрямо мъжете – съответно 51,5% и 48,56% или съответно 3 627 625 жени и 3 422 409 мъже, като за различните възрастови групи това съотношение варира (НСИ, 2018а).

Показателят структура на населението под, в и надтрудоспособна възраст носи важна информация за възрастовото разпределение на лицата в контекста на икономическия критерий „наличие на способност за заетост“.

Важно е да се уточни, че границите на трудоспособността биха могли да се променят, в зависимост от възприетата методика. Според Националния статистически институт възрастовите граници за разпределение на населението по категориите под, във и над трудоспособна възраст са определени, съгласно актуалната през съответната година възраст за пенсиониране в България. Традиционно началото на трудоспособната възраст се счита, че е 15 години, но за целите на някои изследвания тя се приема за 20 години, когато обикновено лицата са завършили средното си образование и са започнали активната си трудова кариера.

Горната граница на трудоспособността също би могла да бъде възприемана различно. Най-често тя се възприема като пенсионната възраст за съответната година (през 2017г. Тя е 61г. За жените и 64 за мъжете), но би могла да бъде възприета за 64 години за двата пола. Освен това се събира информация и за броя и структурата на населението след 74-годишна възраст, след което се счита, че всички лица са изчерпали трудовите си способности. Всички тези методики са носители на различна информация и служат за постигането на различни цели.

В настоящото изследване приемаме, че през 2017 г. тези граници са, както следва: лицата в подтрудоспособна възраст са тези до 15 години, в трудоспособна възраст – от 15 до 64 г. за мъжете и до 61 г. за жените, а след това се счита, че лицата са в надтрудоспособна възраст. През 2017 г. се запазва тенденцията лицата в надтрудоспособна възраст да увеличават своя дял до 1 481 908, или 21.0% от населението на страната. В сравнение с 2016 г. дялът на населението в тази възрастова група нараства с 0.3 процентни пункта, а спрямо 2001 г. – с 4.1 процентни пункта. В края на 2017г. населението 15-годишна възраст у нас е 1 004 376 души, или 14.3% от общия брой на населението или с 0.2 процентни пункта повече от предходната година.

По данни на Националния статистически институт през последния век възрастовата структура на населението се променя значително, като изместването е в полза на по-високите възрастови групи трудоспособно и надтрудоспособното население. Специалистите в областта на демографията считат, че: "България се намира в състояние на сериозна демографска криза, чиито многостранни проявления се усещат във всички обществени сфери, включително и на трудовия пазар." (Колева-Стефанова, Д., 2014:15).

Под въздействието на социално-икономическите и демографските фактори дялът на подтрудоспособното население намалява около три пъти. Към това трябва да се добави и интензивното механично движение на населението и високата външна миграция, която допълнително допринася за намаляване на лицата в трудоспособна възраст. През последните десет години броят на гражданите на ЕС, живеещи и работещи в друга страна от съюза се удвоява и достига до 17 млн. души (Атанасова, М., 2018:23)

Същевременно лицата в надтрудоспособна възраст се увеличават значително, въпреки изместването на границите на тази възрастова група, поради повишаването на възрастта за пенсиониране. През този период чувствителен ръст се наблюдава и в дела на лицата в трудоспособна възраст, макар че за последните няколко години трендът е отрицателен и дялът на тази група намалява незначително.

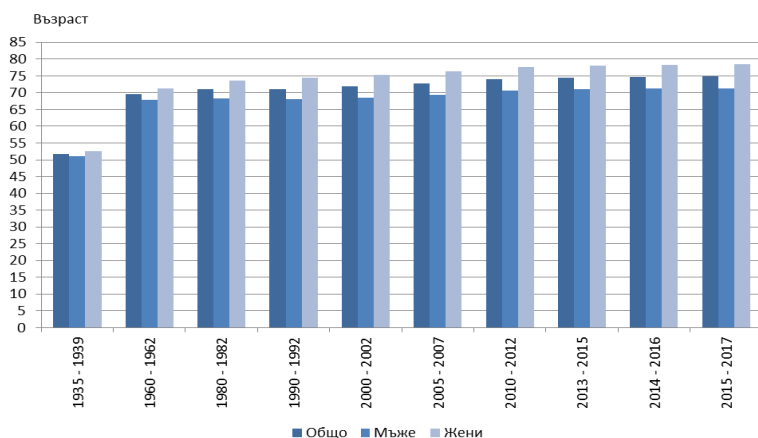
Застаряването на населението представлява увеличаване дела на по-високите възрастови групи (над 60 години и над 80 години) като част от общото население (David E., 2010). Прогнозите за броя и структурата на

населението на Европейската статистическа институция - Евростат, сочат, че делът на световното възрастно население се увеличава, като най-значимо това се забелязва при лицата над 80 годишна възраст. Тази тенденция се проявява с по-голям интензитет в слабо развитите райони. По данни на Международната асоциация за социална сигурност (МАСС) 66% от всички възрастни хора по света живеят в развиващите се страни.

Друг важен показател, характеризиращ застаряването на населението, е коефициентът на възрастова зависимост, показващ броя на лицата от населението в „зависимите“ възрасти (населението под 15 и на 65 и повече навършени години) на 100 лица от населението в „независимите“ възрасти (от 15 до 64 години). По данни на НСИ към 31.12.2017 г. този показател е бил 54,5%, или на всяко лице в зависимите възрасти се падат по-малко от две лица в активна възраст. Показателят бележи траен ръст, благодарение на увеличаващия се дял на лицата в надтрудоспособна възраст и намаляването на лицата в трудоспособна възраст.

Средната възраст на населението също бележи траен ръст – от 40,4 години през 2001 г. нараства на 41,2 години през 2005 г. и достига 43,6 години в края на 2017 година.

Средната продължителност на живота – показва средната продължителност на предстоящия живот на новородените при хипотеза за неизменност в интензивността на наблюдаваната през дадената година повъзrastова смъртност (НСИ, 2018b). Този показател оказва пряко влияние върху разходопокривната система, тъй като именно от него зависи периода, през които ще се изплащат пенсиите на бенефициентите. Колкото по-дълъг е той, толкова по-големи са разходите на пенсионноосигурителната система. Динамиката на този показател би могла да бъде проследена на следната фигура (НСИ, 2018b):

Фиг. 1. Средна продължителност на живота по пол и възраст

През целия разглеждан период средната продължителност на живота се увеличава с ускорени темпове – от около 50 години в периода между двете световни войни до 74,8 години през 2015-2017 г.

По-важните фактори, които повлияват върху нарастването на средната продължителност на живота, са:

1) промяната в начина на живот и заместването на физическия труд с интелектуален, който често води до увреждане здравословното състояние на хората или до инциденти с фатален изход;

2) значителният напредък на медицината и успешното лечение на заболявания, които са най-честите причинители на смъртност. Това увеличава преживяемостта на лица и удължа техния живот;

3) превенцията на социално-значими болести, ранното им диагностициране и програмите за здравен скрининг на населението;

4) воденето на по-здравословен и активен начин на живот;

5) замърсяването на природата и влошената екологична обстановка са съществени фактори, които също оказват влияние върху продължителността и качеството на живот.

б) позитивната промяна в детската смъртност и загубата на непреживени човекогодини в отделните възрасти.

Наред с тези фактори, които оказват влияние върху продължителността и качеството на живота, е важно да отбележим, че „последствията от съвременната икономика застрашават не само бъдещото съществуване на поколенията, но и настоящото оцеляване“ (Пейчева, 2013, с.124).

Налице е значителна и все по-осезаема разлика в продължителността на живот на двата пола, като в края на периода тя достига до 7,1 години в полза на жените, които живеят средно до 78,4 години, а мъжете – до 71,3 години. През десетгодишния период между 2007 и 2017 г. увеличението на средната продължителност на живота при мъжете е с 2.0 години, а при жените – с 2.1 години (НСИ, 2018b).

Платежоспособността и финансовата стабилност на пенсионните модели се повлияват и от показателя очаквана продължителност на живота след пенсиониране (след навършване на 65 години). Той определя периода на изплащане на пенсията и повлиява на разходите на пенсионните фондове. Очакваната продължителност на живота за лицата, достигнали възраст от 65 навършени години, е 16.1 години през периода 2015-2017 г. Показателят се различава значително за двата пола – при мъжете стойността му е 14.1 години, а при жените – 17.7 години (по данни на НСИ за 2017 г.). През периода 2007- 2017 г. очакваната продължителност на живота на лицата, навършили 65 години, се е увеличила с 1.3 години (1.0 за мъжете и 1.5 за жените). Това води до увеличаване на броя плащания, които пенсионната система трябва да извърши към бенефициентите. Този показател се изследва задълбочено

от актюерите на държавните и частните осигурителни институции, тъй като на базата на него се прогнозира разходите на осигурителните системи.

Повишаване на необходимостта от дългосрочна грижа за възрастните хора

Лицата в надтрудоспособна възраст са едни от най-често срещаните бенефициенти на социални услуги, като средствата за задоволяването на тези потребности са значителни. С оглед на това те трябва да имат възможност да избират социални услуги, които най-пълно отговарят на техните индивидуални потребности. Чакащите за настаняване в домове за стари хора са многобройни, а най-честите причини за това са материалното състояние, липсата на близки, които да се грижат за тях, желанието на някои възрастни лица да получават специализирана грижа извън дома им (План за действие за периода 2018-2021 г. за изпълнение на Националната стратегия за дългосрочна грижа).

С напредването на възрастта се повишава заболяемостта на лицата в надтрудоспособна възраст, което поражда необходимост от осигуряване на здравни и социални услуги. Същевременно има недостиг на места за предоставяне на палиативни грижи, като в повечето случаи те се отказват от домовете за възрастни хора, а това е в разрез със същността на този вид дейност. От съществена важност е дългосрочната грижа да бъде прецизирана и разделена на такава, която се предоставя на възрастни хора в добро физическо и психическо състояние и на такава, предоставяна на лица с трайно и необратимо влошен здравен статус. В настоящия труд акцентът е поставен единствено върху възрастните лица, тъй като лицата с влошено здравословно състояние в трудоспособна възраст изискват по-специфични грижи и различен начин на финансиране.

Необходимо е да се постави фокус не само върху подпомагането на здравословното състояние на лицата, но и върху техния емоционален баланс и преодоляването на чувството на изолация и самота. За тази цел Стратегията за дългосрочна грижа предвижда “разкриване на междинни интегрирани здравно-социални услуги за възрастни в общността”, които да бъдат звено между болниците и специализираните институции, и които имат за цел да предоставят дългосрочна грижа на лицата без тяхното настаняване в институции. Трябва да се отбележи необходимостта от предоставянето не само на качествени медицински грижи, но и на социални услуги по домовете на възрастни хора, които имат обичайно за възрастта им здравословно състояние. Освен това е нужно да се създадат дневни центрове за лица в напреднала възраст, които биха могли да се грижат сами за себе си и не се нуждаят от непрекъснати медицински грижи, а само от периодично наблюдение. За

тази цел е изключително важно системата да бъде обезпечена с качествени професионалисти, които да поемат дългосрочната грижа за лицата заедно с техните близки и роднини. Това провокира въпроса за подбръване на професионалните умения на лицата, практикуващи тази дейност, както и мотивацията младите хора да се насочат към тази професия и да придобият подходящо образование в тази сфера (Данаилова, 2017, с. 34).

Лицата, нуждаещи се от дългосрочни грижи, най-често са в напреднала възраст, вероятно с хронични заболявания, които излагат на допълнителен риск техния пълноценен живот. Когато се предоставят дългосрочни грижи, се цели постигането на три взаимно свързани цели – общодостъпност на услугите, високо качество и дългосрочна устойчивост.

В своя доклад „10 глобални предизвикателства пред социалната сигурност“ Международната асоциация за социална сигурност поставя нови приоритети в социалната сфера, които страните трябва да изпълняват, за да успеят да се адаптират към съвременните социални проблеми (МАСС, 2016). Институцията отчита, че едно от най-големите предизвикателства пред социалната сигурност, което се появява в последните десетилетия, е повишаването на необходимостта от дългосрочна и здравна грижа за възрастното население и за хората с увреждания.

С оглед на все по-високата средна продължителност на живота на гражданите на европейските страни, разходите за специализирана здравна и дългосрочна грижа нарастват значително, като по настоящем те представляват втория по големина компонент от общите разходи за социална закрила след тези за пенсиите за старост и наследствените пенсии (Дългосрочни грижи в Европейския съюз, 2008, с. 4). Очакванията в дългосрочен план са, че този показател ще продължава да расте, с което търсенето на услуги, свързани с осигуряването на грижи в домашни условия или в специализирани институции, също ще се увеличава. Европейската комисия прогнозира, че до 2050 г. общият брой на лицата над 65-годишна възраст ще нарасне със 77 % спрямо 2004 г., а делът на лицата над 80 години ще бъде дори още по-голям – 174 %.

Високата заболяемост и застаряването на населението имат неблагоприятни последици за социалните системи, тъй като:

- Те поставят на изпитание тяхната стабилност и платежоспособност. Навсякъде по света социалното неравенството и бедността имат пряко отражение върху качеството на живот и здравето на хората, а ежедневните дейности и благосъстоянието са свързани с доходите на домакинствата. Злоупотребата с алкохол, тютюнопушенето и затлъстяването са сериозни фактори, имащи негативни последици върху здравословното състояние на лицата. Според МАСС през 2012 г. незаразните болести са причинили смъртта на 68% от населението по све-

та, а болшинството от умрелите лица са от страните с ниски и средни доходи. Много пациенти имат повече от едно заболяване, което трябва да се лекува. Наред с високите преки разходи за лечение, съществуват и косвени разходи, свързани с отсъствие от работа и загуба на производителност. Всички тези неблагоприятни тенденции налагат необходимостта от увеличаване разходите на здравните и пенсионните системи, което допълнително увеличава техния дефицит.

- Променя се естеството на нетрудоспособността. Повишаването на осведомеността на населението за нарушенията на психичното здраве води до изместване на фокуса на общественото внимание към тези заболявания, чийто брой расте, особено сред жените.
- Застаряването на населението води до нарастване на нуждата от грижа за възрастните хора. Същевременно промяната в структурата на домакинствата изменя традиционните семейни връзки и хората все по-малко ще могат да разчитат на своите близки, които да се грижат за тях. Много често семействата са разделени, децата и внуците са в чужбина и много възрастни хора остават самотни и без близки, които да се грижат за тях. Повече от половината от възрастните хора изпитват липса на квалифицирана дългосрочна грижа. Редица изследвания показват, че е налице недостиг на около 14 млн. квалифицирани специалисти в областта на дългосрочната грижа за възрастни хора.
- За преодоляване на дефицита на квалифицирани кадри, специализирани в дългосрочната и здравната грижа, освен традиционната образователна система, която отнема дълго време и често пъти изисква откъсване на лицата от работното им място, би могло да се използват възможностите на системата за професионално образование и обучение. Тази система би могла в сравнително по-кратки срокове качествено и ефективно да компенсира недостига на квалифициран персонал, полагащ грижи за възрастни хора или хората с трайни увреждания.
- Решението на проблема би могло се корени в прилагането на координиран подход, а ангажираните институции трябва да насочат усилията си към превантивни мерки, целящи да ограничат броя на зависимите хора. Тук би следвало да се отбележи, че институциите на двете основни системи за дългосрочната грижа (социалното осигуряване и социалното подпомагане) имат различни функции и ангажираност. Социалноосигурителната и здравноосигурителната системи се администрират съответно от Националния осигурителен институт и Националната здравноосигурителна каса, като покриват дългосрочните рискове на капиталовопокривен принцип чрез натрупаните осигурителни вноски. Системата на социалното подпомагане се управлява от Агенцията за социално подпомагане, предоставяйки социални помо-

щи (в парична или натурална форма) и социални услуги на лица, които не са в състояние сами без чужда помощ да придобиват трудови доходи и да се справят с ежедневните предизвикателства.

- Социалната политика трябва да мотивира хората да правят по-информиран избор за начина на живот и поведението им, тъй като това има пряко отражение към здравния им статус. Регулярните профилактични прегледи са ефективен начин да се намалят рисковете за здравето и да се насърчи отговорността на хората за собственото им здраве, а това респективно ще намали разходите за пенсионно и здравно осигуряване.
- Тъй като административните институции не са в състояние сами да разрешат многобройните проблеми, те биха могли да бъдат подпомогнати от работодателите, посредством подобряване на трудовата среда, наемане на работа на хора с увреждания, психически проблеми, затруднения в трудовото представяне. От друга страна в подкрепа на необходимостта от дългосрочна грижа, биха могли да се въведат нови правни регулации за тази дейност и изисквания към лицата, които я упражняват.

В резултат на тези предизвикателства през 2014 г. в България е приета Национална стратегия за дългосрочна грижа, която е насочена към насърчаване на независимия и достоен живот на възрастните хора и хората с увреждания, като се осигурят качествени, достъпни и устойчиви услуги за дългосрочна грижа, в зависимост от индивидуалните нужди на лицата. Стратегията си поставя три важни приоритета:

1. Деинституционализация на грижата за възрастните хора. Предвижда се в следващите 20 години да бъдат закрити всички специализирани институции, които са остарели и не отговарят на реалните нужди на възрастните хора.

2. Развитие на услугите в домашна среда и подкрепа на семействата, в които има зависими членове. Целта е да се изгради мрежа от достъпни и качествени услуги в социалната общност и в домашна среда, чрез която да се осигури възможност зависимите лица да се изведат от институциите и да водят пълноценен живот.

3. Насърчаване на взаимодействието между социалните и здравните услуги и прилагането на интегриран подход към тяхното изграждане. С това ще се защити достойнството и независимия начин на живот на възрастните хора и хората с увреждания, като се предоставят качествени, достъпни и ефективни услуги, които са адаптирани към реалните потребности на лицата.

Финансирането на тези дейности се извършва от Държавния бюджет и оперативни програми „Региони в растеж“ (ОПРР) и „Развитие на човешките ресурси“ (ОПРЧР) в програмния период 2014-2020 г.

За да се преодолее зависимостта на възрастните хора от техните близки и специализираните институции, е необходимо внимателно проучване на нуждите им и предприемането на подходящи мерки за осигуряването на дългосрочна грижа. Такива биха могли да бъдат:

- Осигуряване на подкрепа в домашна среда на възрастните хора, нуждаещи се от дългосрочна грижа. Те обхващат предимно дейности, предназначени за оказване на подкрепящи услуги в общността и домашна среда. Услугите в домашна среда са: социални услуги – личен асистент, социален асистент и домашен помощник; здравно-социални услуги – патронажна грижа за хора с увреждания и възрастни хора. Подкрепящите услуги в общността са: дневни центрове за лица с увреждания, дневни центрове за лица с различни форми на деменция и центрове за социална рехабилитация и интеграция за лица с психични разстройства и за лица с умствена изостаналост.
- Осигуряване на услуги в рамките на социалната общност на лицата, настанени в специализирани институции, в които условията на живот и качество на грижа не са на достатъчно високо ниво. Усилията би следвало да бъдат насочени към поетапно закриване на институциите, които са непригодни за настаняване, въвеждане на нови социални услуги, предприемане на мерки за извеждане на лицата от специализирани институции и др.
- Повишаване на ефективността на системата за дългосрочна грижа посредством подобряване капацитета на работещите в системата на социалните услуги – служителите в Дирекции „Социално подпомагане“ и специалистите, предоставящи социални услуги.
- Изграждане и поддържане на подходяща инфраструктура за предоставяне на социални и здравни услуги за възрастните хора, нуждаещи се от грижа. Популяризирането на специализираната грижа за възрастните хора би накарало повече хора да се обърнат към институциите, предоставящи тези услуги, а в бъдеще това ще повиши необходимостта от кадри със специфични познания и умения, които да бъдат наети в този сектор.
- Адаптиране на образователната система към нарастващата необходимост от специалисти по дългосрочна грижа за възрастните хора, като се запълни дефицита от кадри с такава професия. Системата за професионално образование би следвало да обучава повече кадри с необходимите познания в грижата за възрастни хора, които да ги подпомогнат в техния независим начин на живот.
- Използване на предимствата на системата за валидиране на знания, умения и компетентности при запълването на дефицита на кадри с подходящ професионален опит в дългосрочната грижа във всичките

и аспекти. Така лицата, които нямат формално образование, но притежават практически опит в грижата за възрастните хора, биха могли да удостоверят своите компетенции.

Заклучение

В обобщение на направения анализ на измененията в демографското състояние на населението в България и застаряването на населението в страната, бихме могли да направим някои изводи, които могат да послужат за по-нататъшни изследвания. Дефинирането на понятието „дългосрочна грижа“ от научна и практическа гледна точка е от съществена важност при определяне параметрите и обхвата на тази социална услуга, чийто дефицит ще се задълбочава все повече с оглед на застаряването на населението и изместването на структурата на населението в полза на по-високите възрастови групи. Отправените препоръки за мерки за подобряване качеството и ефективността на дългосрочната грижа за възрастните хора биха могли да послужат за бъдещи политики в тази област.

Застаряването на населението, влошаването на възрастовата му структура и промените в условията и начина на живот на лицата поставят новите предизвикателства пред социалните системи на страните, с които те трябва да се справят в кратки срокове и компетентно, отразявайки националните специфични особености. В дългосрочен план необходимостта от квалифицирана грижа за възрастните хора и лицата с увреждания ще се увеличава, поради протичащите неблагоприятни демографски процеси. Качествената грижа за лицата в неравностойно положение и групите в риск до голяма степен предопределя ефективността на социалната политика на страните. Поради това фокусът трябва да се съсредоточи върху прилагането на интегриран подход за справяне с тези проблеми и дългосрочна визия за ефективността на социалните услуги.

Бележки:

- [1] Европейска комисия, Дългосрочни грижи в Европейския съюз, (2008), Люксембург: Служба за официални публикации на Европейските общности.
- [2.] Национален осигурителен институт (2016), Актюерски доклад 2016 г., София;
- [3.] Национален статистически институт, (2018a), Население и демографски процеси през 2017 година, достъпно на: http://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Population2017_R5PBSJP.pdf, (използвано на: 15.04.2019).
- [4.] Национален статистически институт, (2018b), Очаквана средна продължителност на предстоящия живот на населението през периода 2015-2017

- година, достъпно на: http://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/LifeExpectancy_2013-2015_6FSON8K.pdf, (използвано на:15.04.2019г).
- [5.] Национална стратегия за дългосрочна грижа, (2014).
- [6.] План за действие за периода 2018-2021 г. за изпълнение на Националната стратегия за дългосрочна грижа, достъпно на : https://mlsp.government.bg/ckfinder/userfiles/files/politiki/socialni%20uslugi/deinstitucionalizaciq%20na%20grijata%20za%20vuzrastni%20hora%20i%20hora%20s%20uvrejdaniq/Plan_LTC.pdf, (използвано на: 15.04.2019)
- [7.] Съвместен доклад на ЕК-КЗЗ, (2014), Необходимост от адекватна социална закрила и дългосрочна грижа в общества със застаряващо население
- [8.] International labour organization (2017) World Social Protection Report 2017–19, Universal social protection to achieve the Sustainable Development Goals, Available at: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/--publ/documents/publication/wcms_604882.pdf (accessed: 15.04.2019)
- [9.] International social security association (2018), Annual review 2017/18;
- [10.] International social security association (2016), 10 global challenges for social security, Available at: <https://www.issa.int/html/10/images/ISSA-Report-Panama-2016-en.pdf> 2016 (accessed 15.04.2019)
- [11.] European commission (2008), Longer working lives through pension reforms, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Unit E.4.

Референции:

- Данаилова И. (2017), Изследване на нагласите към учене и академичните мотивационни ориентации на студенти в ранна фаза на висшето им образование, Бизнес посоки, БСУ, бр.1, с. 17-35.
- (Danailova, I., 2017, Izsledvane na naglasite kam uchene и akademichnite motivatsionni orientatsii na studenti v ranna faza na vissheto im obrazovanie, Biznes posoki, BSU, br.1, s.17-35)
- Дулевски, Л., Векова Л., Пандурска Р. (2008), Пенсионни фондове, Център за дистанционно обучение при УНСС, УИ „Стопанство”, София.
- (Dulevski, L, Vekova, L., Pandurska, R., 2008, Pensionni fondove, Tsentar za distantsionno obuchenie pri UNSS, UI “Stopanstvo”, Sofia)
- Колева-Стефанова, Д., (2014), Трудовият пазар в България и роля на активната политика за развитието му, сборник с доклади от Петата национална научна конференция за докторанти, проведена на 05.12.2013 г., УНСС, изд. „Авангард Прима“, София, с. 9-21.
- (Koleva-Sfetanova, D., 2014, Trudoviyat pazar v Bulgaria i rolia na aktivnata politika za razvitiето mu; sbornik s dokladi ot Petata natsionalna nauchna konferentsiya za doktoranti, 5.12.2013, UNSS, publ. Avanragd prima, Sofia, s. 9-21)

Павлов, Н., (2011), Осигурителни схеми, изд. Фабер.

(Pavlov, N., 2011, Osiguritelni shemi, publ. Faber)

Пейчева, М., 2013, Аспекти на социалния одит, Годишник на ВУЗФ, Издателство на ВУЗФ, София.

(Peucheva, M., 2013), Aspekti na sotsialnia odit, Godishnik na VUZF, publ. VUZF, Sofia)

Христосков, Й., (2009), Социално осигуряване (теория, организация, практики), Издателство на ВУЗФ, София.

(Hristoskov, Y., 2009, Sotsialnoto osiguryavane (teoria, organizatsia, praktiki), publ. VUZF, Sofia)

Atanasova, M., 2018, Employment in Bulgaria as Part of European Labor Market – Trends and Institutional Challenges, Economic Studies journal, Bulgarian Academy of Sciences - Economic Research Institute, issue 6, pp. 21-28.

David E. Bloom, McKinnon R., (2010), Introduction: Social security and the challenge of demographic change, PGDA Working Paper No. 61, Available at: <http://www.hsph.harvard.edu/pgda/working.htm>, (accessed 15.04.2019)

ЗАСТАРЯВАНЕТО НА НАСЕЛЕНИЕТО – ФАКТОР ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ПОТРЕБНОСТТА ОТ УСЛУГИ ЗА ДЪЛГОСРОЧНА ГРИЖА В БЪЛГАРИЯ

Резюме

Социалните системи на страните и особено пенсионно и здравноосигурителните изпитват силно влияние от демографските трансформации. Това поражда необходимостта от тяхното адаптиране към променящата се демографска и социално-икономическа среда.

Настоящото изследване си поставя за цел да открие проблемите, свързани с нарастването на необходимостта от дългосрочна грижа за възрастните хора в България и повишаването на зависимостта им от роднини и грижите на държавата.

За постигането на теза цел се поставят няколко по-важни задачи, свързани с извършване на анализ на демографските показатели, обуславящи застаряването на населението в България; проследяване на взаимовръзката между нарастването на средната възраст и застаряването на населението и увеличаване на потребности от дългосрочна грижа за лицата; фокусиране върху основните моменти на Националната стратегия за дългосрочна грижа в България; отправяне на някои препоръки за подобряване качеството на дългосрочната грижа в страната.

Използвани са аналитичният, сравнителният, индуктивният и дедуктивният методи. В резултат на извършените проучвания и анализа на демографските процеси и фактори, обуславящи застаряването на населението в България, е доказана безспорната необходимост от дългосрочна грижа за възрастните хора. На тази база са представени основните мерки, които е необходимо да се предприемат, за да се преодолее зависимостта на възрастните хора и да се насърчи техния пълноценен живот.

Ключови думи: демографски промени, застаряване на населението, социални системи, дългосрочна грижа

JEL: J110, J140, J180

THE POPULATION AGING – A FACTOR OF INCREASING THE NEEDS FOR LONG-TERM CARE SERVICES IN BULGARIA

Ralitzia Pandurska*

Abstract

The social systems of the countries, especially pension and health, have a strong impact on demographic transformations. This requires their adaptation to the changing demographic and socio-economic environment. The present study aims to highlighting the problems related to the growing needs of a long-term care for the elderly people in Bulgaria and their increasing dependence on relatives and the care of the institutions.

In order to achieve this goal, several more important tasks related to the analysis of the demographic indicators determining the aging of the population in Bulgaria are set; tracking the interrelationship between the growth of middle age and the population aging and increasing the need for long-term care for individuals; focusing on the main moments of the National Long-term Care Strategy in Bulgaria, making some recommendations for improving the quality of long-term care in the country.

Analytical, comparative, inductive and deductive methods have been used.

As a result of the research and analysis of the demographic processes and factors determining the aging of the population in Bulgaria, the indisputable necessity of long-term care for the elderly has been proved. On this basis are presented the main measures that need to be taken to overcome the reliance of older people and to promote their qualitative life.

Key words: demographic changes, population aging, social systems, long-term care

JEL: J110, J140, J180

* Ralitzia Pandurska, PhD, Chief Assist. Prof., Department of Human Resources and Social Protection, University of National and World Economy, email: ralitzapandurska@gmail.com